

РЕКОНСТРУКЦИЈА САДАШЊИЦЕ

Живот у енклави, Лицеум 9,
Крагујевац, 2005, стр. 7-264

Библиотека „Лицеум”, након значајног зборника *Избегличко Косово*¹, који је као своју осму књигу објавила 2004. године, понудила нам је као своју девету књигу зборник радова *Живот у енклави*. Зборник радова настао је на основу циклуса предавања „Живот у енклави”, реализованог на трибини Центра за научна истраживања САНУ у току јесени 2003. године и пролећа 2004. године, коме су претходила теренска истраживања (прва половина 2003) у оквиру пројекта „Словенски говори на територији Косова и Метохије”.²

Радовима, којих има 8, претходи краћи текст (7-10) Биљане Сикимић, уредника овог зборника. У њему уредник образлаже, пре свега, приступ теренском истраживању енклаве, проблем односа информатор-истраживач³, али и процес трагања за новим научним методологијама од којих се очекује да буду, како констатује уредник, „антрополошки усмерене и истовремено оријентисане на контекст”. Осврћући се на сваки рад понаособ и укратко га дефинишући, уредник на крају закључује да је енклава као истраживачки задатак сасвим нов проблем и констатује: „Ако је рад са расељеним лицима дефинисан као (ре)конструкција сећања, истраживање свакодневног живота у енклави пре је покушај (ре)конструкције садашњице.”⁴

¹ Реч је о зборнику радова младих истраживача насталих на основу личних теренских истраживања обављених у првој половини 2003. године. Зборник је занимљив пре свега због тога што већина радова презентира и анализира дискурс расељених лица са Косова и Метохије, поред обавезног вођења рачуна о контексту. Радови представљају интердисциплинарну анализу наратива расељених лица на теме традиционалних обичаја.

² Пројекат је реализован у оквиру Института за српски језик САНУ, а финансирао га је УНЕСКО. Циљ пројекта је било формирање базе података која сада садржи око 550 сати снимљених тонских записа.

³ О проблему информатор-истраживач в. Сикимић, Биљана, *Тај тешко да гу има по књиге, Избегличко Косово, Лицеум 8*, Крагујевац, 2004, 31-69

⁴ Сикимић, Биљана, *Живот у енклави, Лицеум 9*, Крагујевац, 2005, стр. 10

Након радова (11-262) Милоша Луковића, Биљане Сикимић, Валентине Питулић, Смиљане Ђорђевић, Радивоја Младеновића, Светлане Ђирковић, Марије Илић и Николе Дудића, налазе се кратке белешке о поменутиим ауторима (263-264).

Први у низу је рад Милоша Луковића: *Историјске, урбано-демографске и социолингвистичке особености Косовске Митровице* (11-87). У обимном раду, на основу актуелних теренских истраживања, историјских података и опсежне литературе, аутор прати развој урбаног дела Косовске Митровице. У *Уводним напоменама* идентификују се етничке промене садашњег становништва Косовске Митровице, расветљава се етничка подељеност овог дела Поибарја и специфичности подељеног града (околности формирања северне Косовске Митровице као самосталне урбане целине и својеврсне енклаве).

Како би сагледао савремене особености града и оба профила северне Косовске Митровице (спољни – свакодневни, узаврео, и унутрашњи – „духовно слојевит“), аутор прати посебно урбани и привредни развој Косовске Митровице, а уз то и демографски раст и промене у етничком и социјалном саставу становништва у дужем раздобљу. На тај начин се хронолошки нижу поглавља која расветљавају сваки од наведених елемената: *Спољни изглед Косовске Митровице, Косовска Митровица и околина у делима познатих истраживача, Демографски развој и промене у етничкој структури града, Казивања садашњих становника северне Косовске Митровице*. Посебна пажња посвећена је предањима и усменим сведочанствима садашњих становника северне Косовске Митровице, исцрпним навођењем транскрипата.

На крају ове опсежне историјске ретроспективе, која је изложена комбиновањем података из литературе и казивања саговорника из северне Косовске Митровице, дата су *Закључна разматрања* о мултиетничком карактеру града све до актуелне поделе, те о неким социолингвистичким особеностима и, на крају, о језичком супстрату српског становништва Косовске Митровице.

Рад Биљане Сикимић: *Енклава Прилужје: конструкција локалног идентитета* (89-127) бави се истраживањем једностране (српске) слике о „другом“ у мешовитој енклави Прилужје. Етнодијалекатске текстове који пружају податке о традицијској култури, аутор посматра са аспекта антрополошке лингвистике како би дошао до традиционалне слике о „другом“. Рад доноси слику о „другом“, на основу анализе транскрипата разговора са случајним саговорницима, водећи рачуна о локалном знању, социјалној или психолошкој дистанци саговорника од проблема.

Изградњу слике о „другом“ и конструкцију локалног идентитета аутор посматра кроз две традиционалне моралне категорије - најпре кроз

концепт *частии срамоте*, а потом кроз *концепт рода*. У наставку је дат низ слика „другости” које пружају лично виђење других на Косову: терзија (путујући кројачи), Србијанаца, Црногораца, српским Циганима (овде становници села Граце), Јањеваца (Латини, католици из Јањева), Черчки (жене које продају своје тканине на пијаци и/или жене које на себи имају неке елементе муслиманске ношње) и других становника Косова и Метохије којима је заједничко то што су говорници једног језика – српског.

Поред феномена „другости”, овај низ слика о „другом” разматра и друга питања: „претакање Цигана у Србе”, порекло Ђорговаца, колебања у именовану становника Јањева, процес онимизације апелатива *черчика* итд, што потврђује интердисциплинарни приступ истраживању енклаве. Конструкција локалног идентитета енклаве Прилужје, по мишљењу аутора, назначена је на основу традицијски одређеног концепта „другог”.

Валентина Питулић у раду *Стање народних умотворина на Косову и Метохији и њихова психолошка функција у новонасталој животној стварности* (129-138) разматра стање народних умотворина са Косова и Метохије и живот Срба на овој територији након бомбардовања 1999. године и доласка снага Уједињених нација. Аутор, полазећи трагом етнопсихолошког истраживања Бојана Јовановића, доводи у корелацију традицију Срба са Косова и Метохије и новонасталу ситуацију, отварајући питање утицаја народних умотворина на очување идентитета. Препознајући у многим обичајима и архетиповима неку врсту психолошког уточишта, Валентина Питулић сматра да је традицијско наслеђе имало „спасоносну функцију регресивног враћања у рајско време”. Будући да су у народним умотворинама сачувани национални симболи, њихова повремена употреба и присуство представљају спону са народним памћењем и враћање суштинском животу.

У раду *Један тренутак савременог гуслања – гуслар Слободан Глигоријевић* (139–166), Смиљана Ђорђевић најпре анализира методолошке проблеме теренског истраживања. На материјалу разговора са гусларом Слободаном Глигоријевићем из Зубиног Потока, аутор најпре анализира сложени однос који се базира на релацији информатор – истраживач, а потом разматра феномен публице као активног чиниоца формирања репертоара певача и текстуално-музичке реализације песме, те проблем извлачења чина гуслања из реалног контекста.

У другом делу рад је усмерен на анализу трију песама чији је аутор Слободан Глигоријевић, где се прати континуитет „традиционалног” модела од најширег нивоа, преко формула, до лексичког нивоа, али и трансформација традиционалних модела у „новој епици”. Закључујући да се савремено гуслање остварује кроз непрестано смењивање „традицио-

налног” и „новог”, аутор на крају рада даје транскрипте песама и уз њих коментаре који прате извођење, а представљају покушај реконструкције контекста извођења.

Дијалектолошко истраживање Сиринића Радивоја Младеновића (167-192) даје слику говора најјужније српске енклаве – шарпланинске жупе Сиринић, територије на којој је остварен дуготрајни етнојезички контакт. У основи призренско-јужноморавски говор Сиринића различит је од суседних призренско-јужноморавских говора јер је некадашња етнојезичка веза са областима у Македонији (Куманово, Скопска Црна Гора) препознатљива. Аутор сматра да су различити контакти разнородних говора имали као крајњи резултат „настанак говора непоновљиве дијалекатске композиције”.

Због поменутих сложених околности, Радивоје Младеновић анализира говор Сиринића правећи вишеструку паралелу – пореди овај говор са говорима суседних српских области (шарпланинском, јужнокосовском, јужнометохијском), али и са говорима Скопске Црне Горе, Куманова, те на тај начин утврђује дијалекатску основу призренско-јужноморавског типа и маркира иновације карактеристичне за шарпланински масив.

Уз анализу говора, аутор у раду износи занимљиве географске, антропогеографске, етнографске и историјске детаље везане за Сиринић, прави кратак осврт на досадашња истраживања ове најјужније енклаве, али доноси и једну субјективну причу о доживљају Сиринића као енклаве, о путовању до ње и о боравку у њој, причу у којој се субјективно „ја” креће од човека, преко истраживача, до хуманисте.

Као прилог раду иду: две мапе (туристичка карта општине Штрпце и карта на којој су јасно одређени и диференцирани сви јужнометохијски и северношарпланински говори) и транскрипти дијалекатских текстова.

У раду Светлане Ђирковић, *Перцептивна димензија грнчарске терминологије: Веселин Герић, последњи грнчар из Штрпца (193–220)*, највише пажње посвећено је анализи субјективног виђења и интерпретацији једног сегмента трдицијске културе. Реч је о анализи дискурса Веселина Герића, последњег грнчара из Штрпца и функционисању грнчарског термилошког система у дискурсу информатора.

Аутор најпре даје слику Штрпца, не кроз објективну перспективу научне литературе, већ кроз субјективну представу из перспективе грнчара Веселина Герића. Даље анализира објашњења и коментаре информатора, где посматра фолклор и низове асоцијација у функцији објашњења и коментара. Потом се у раду анализира функционално раслојавање језика у идиолекту Веселина Герића. Највећи део рада обухвата, како је већ речено, лично виђење грнчарства, на основу кога је дат термилошки систем

грнчарског заната, који у интерпретацији Веселина Герића, како закључује аутор, има перцептивни карактер.

Марија Илић у раду *Тајно знање: Бог ми то дароваја* (221–242) на самом почетку образлаже социо-политички контекст, циљеве истраживања и говорну ситуацију, а затим, на основу транскрипта разговора са Вером Јовановић из Врбовца (околина Витине), анализира идиолекат и садржај разговора на тему бајања. Говор информатора аутор посматра из више угла. Најпре се анализира дијалекат у идиолекту, укључивањем социолингвистичког аспекта у дијалектолошка истраживања, са јасним дистанцирањем аутора од „идеологије пуризма” традиционалне јужнословенске дијалектологије. У наставку се дају опште одлике дискурса Vere Јовановић, а затим се рад усмерава на анализу дискурса о бајању (бајање: тема и наратив).

У другом делу рада дат је етнолингвистички термилошки речник бајања у идиолекту Vere Јовановић. Речник је израђен на основу транскрипата разговора са саговорником, а приложен је на крају рада.

Никола Дудић у раду *Стара гробља и надгробни белези Косова и Метохије* (243–262) поступно нас уводи, преко култа мртвих, у свет надгробних споменика Косова и Метохије. Посматрајући их у ширем контексту, аутор надгробне споменике Косова и Метохије, на основу иконографије и облика, везује за клесарска остварења најближег српског окружења (долина Јужне Мораве, Западна Србија, горњи ток Ибра, Студеница). Аутор посматра најстарије облике надгробног белега (хоризонтално постављен масивни камен, мање или више обрађен), велике здепасте крстове (велики крст са мање или више наглашеним краковима), дрвене стубове у облику крста (храстови стубови високи и до два метра), као и иконографију ових споменика. Посебну пажњу Никола Дудић посвећује анализи студеничких споменика који су настали у околини манастира Студенице, а раширени су по читавом Косову и Метохији. Даље је рад усмерен на анализу надгробног споменика од белог мермера са скулпторски израђеном главом из манастира Свети арханђели код Призрена, те анализу две надгробне мермерне плоче из Грачанице и две надгробне плоче из Кончулића.

Уз рад, који са становишта историје уметности расветљава стара гробља и надгробне споменике, као изузетан прилог иду скице надгробних споменика и карта старих српских гробаља на Косову и Метохији.

На крају овог осврта на појединачне радове, потребно је истаћи и то да је на почетку сваког рада дат *апстракт*, а на крају рада резиме на енглеском, те списак консултоване литературе.

Пред нама је, дакле, интердисциплинарни зборник који обједињује радове из области етнолингвистике, дијалектологије, историје уметности,

фолклористике, социолингвистике. Међутим, и овако хетероген зборник (и тематски, и методолошки, и дисциплинарно) представља, у извесном смислу, складну целину, јер се кроз осврт на појединачне радове могло приметити да је и сваки појединачни рад тематски разноврстан и интердисциплинаран, што је у складу са пројектом који је имао интердисциплинарни приступ језику⁵, али и да се у сваком раду трага за новим научним методологијама квалитативног истраживања.

На крају можемо констатовати да је реч о изузетном зборнику радова који доноси значајна разматрања, анализе и закључке из различитих области (етнолингвистика, дијалектологија, фолклористика), али и о зборнику који пружа слику и потврду живота енклаве на Косову и Метохији и, што је још важније, конкретног, индивидуализираног појединца у њој, појединца који у потрази за изгубљеним контекстом и сам, нажалост, (ре)конструише сопствени живот и садашњицу.

⁵ Рад на терену је подразумевао такав приступ да прикупљана грађа не буде релевантна само за дијалектолошка истраживања, већ погодна и за истраживања из перспективе фолклористике, етнолингвистике, етномузикологије, психолингвистике.